

FOSSORES EX POLONIA REKRUTACJA POLSKICH GÓRNIKÓW DO PRUS

Andrzej J. WÓJCIK

Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

*historia górnictwa, polscy górnicy,
rekrutacja do pracy, Prusy, XVIII w., XIX w.*

Poszukiwania i eksploatacja górnictwa wymagały zawsze specjalistów. Wśród nich byli zarówno ludzie, którzy ukończyli specjalistyczne szkoły i uczelnie, jak też praktycy posiadający bogate doświadczenie zawodowe. Już pod koniec XVIII wieku władze Prus prowadziły akcję rekrutacyjną wśród Polaków, zwłaszcza zamieszkujących rejony pogranicza. Do nielicznych zachowanych dokumentów należy zaliczyć prezentowane „Obwieszczenie” pochodzące z 19 września 1804 r., przygotowane w języku polskim, podpisane przez cesarza Fryderyka Wilhelma III.

1. Wstęp

Najważniejszym surowcem, z którym kojarzy się region górnośląski jest węgiel kamienny. Można jednak wskazać szereg innych surowców mineralnych wydobywanych w tym regionie, a wśród nich srebro, ołów, cynk i żelazo. Pierwsze wzmianki historyczne o istnieniu górnictwa rud srebra i ołowiu na Górnym Śląsku pochodzą z XII i XIII wieku. W XV wieku jednak, z powodu wyczerpania się złóż, górnictwo kruszcowe zaczęło upadać. Dopiero odkrycie bogatych złóż w okolicach Tarnowskich Gór je ożywiło. Początkowo eksploatowano przede wszystkim łatwo dostępne pokłady, siłami własnych poddanych, zazwyczaj chłopów. Eksploatacja na większej głębokości wymuszała zatrudnianie fachowców z zagranicy. Chcąc ich zachęcić do przybycia i pozostania nadawano im prawa i przywileje podobne do tych, którymi cieszyli się górnicy w krajach, z których pochodzili. Zatrudnieni tu górnicy zaczęli grupować się w organizacjach zwanych gwarectwami.

Początki wydobywania węgla kamiennego datuje się natomiast na początek XVIII wieku. Przejęcie obszaru Górnego Śląska przez Prusy nie pozostało bez wpływu na rozwój całego górnictwa. W drugiej połowie XVIII wieku nastąpił przełom i docenienie węgla jako surowca przemysłowego, a stało się to w wyniku militarystycznej polityki Prus, która wzmożyła popyt na żelazo. Aby je uzyskać wykorzysty-

Ryc. 1. Mapa pogranicza Polski i Prus w 1786 roku (Shepherd, 1923)

Fig. 1. Map of borderland of Poland and Prussia in 1786 (Shepherd, 1923)

wano węgiel przerabiany na koks, który w tej postaci znakomicie nadawał się do wytopu surówki.

Wzrost produkcji i rozwój zakładów przemysłowych zwiększył potrzeby zatrudnienia nowych pracowników i to nie tylko bezpośrednio w działach gospodarki surowcowej. Z powodu braku odpowiedniej ilości rodzimych poddanych – pruskich – prowadzono szeroko zakrojono akcję promocyjną związaną z osiedlaniem się Polaków i podejmowaniem przez nich pracy na terenie Prus (ryc. 1). Ziemie pogranicza były zamieszkałe przez różne grupy narodowościowe, na przykład w dzielnicy opolskiej w 1819 roku mieszkało 67,2 % Polaków (Hassel, 1823, s. 34).

Sprawa zatrudniania specjalistów z Polski nie jest zjawiskiem nieznanym w literaturze. Wśród niewielu opracowań, poświęconych tym zagadnieniom, należy wymienić prace Pampucha (1934), Galosa (1949) oraz Długoborskiego (1950). Koncentrują się one na różnych aspektach oceniając je jednak jako działania bez rezultatów.

2. Zarys rozwoju przemysłu na obszarze górnośląskim na przełomie XVIII i XIX w.

Prusy po zajęciu ziem polskich w 1772 roku, przystąpiły do intensywnego organizowania nowej administracji, jak i nowego ładu gospodarczego. Utworzono prowincję Prusy Zachodnie i rozpoczęto drenaż ekonomiczny nowych ziem, wprowadzając dużo wyższe obciążenia podatkowe, niż te które funkcjonowały w Rzeczypospolitej. Odmiennie potraktowane zostały ziemie, które zajęto w 1793 i 1795 roku. W 1793 roku zaprowadzeniem nowej administracji na zajętych ziemiach zajęli się Carl Georg Heinrich von Hoym, Otto Karl von Voss i Adolf Albrecht von Dankelman. Wprowadzony podział administracyjny uległ gruntownej zmianie po trzecim rozbiórce, kiedy do Prus przyłączono nową prowincję Prusy Nowowschodnie. Dnia 14 grudnia 1795 roku król pruski powierzył zorganizowanie nowych nabytków Friedrichowi Leopoldowi von Schrötter, który 26 grudnia odebrał przysięgę wierności od nowych podanych i rozpoczął wyznaczanie linii granicznej (Maroń, 2006). Na czele prowincji Prus Południowych i prowincji śląskiej znalazł się, od 1770 roku, Carl Georg Heinrich von Hoym (Fechner, 1881). Należy zaznaczyć, że już w 1742 roku Fryderyk II utworzył oddzielne ministerium do spraw Śląska, które nie podlegało Generalnemu Dyrektorium z siedzibą w Berlinie. Pierwszym ministrem został Ludwig Wilhelm von Münchow. Wprowadzono tu nowoczesny system administracyjny, który został podporządkowywał centralistycznemu państwu, które dzięki temu mogło realizować swoje cele polityczne, ale przede wszystkim gospodarcze.

Sukces polityki fiskalnej, przemiany w zakresie prawa górniczego, budowa kompleksu górniczo-hutniczego na Śląsku, industrializacja kraju, wszystkie te elementy spajał Fryderyk II. Wizja rozwoju Królestwa Prus, postęp w industrializacji kraju, w tym „polskich” prowincji, byłyby niemożliwy gdyby nie współpracownicy tacy jak: Fridrich Anton von Heynitz i Friedrich Wilhelm von Reden (Długoborski, 2002). W rezultacie Śląsk wysunął się na czołowe miejsce wśród europejskich okręgów przemysłowych w produkcji żelaza. Sukces Śląska miał również wpływ na ziemie polskie. Reden rozciągnął proces budowy „państwowej zbrojowni” na ziemie Księstwa Siewierskiego – prowincji Nowy Śląsk – podporządkowując znajdujące się tam kopalnie i zakłady Górnośląskiemu Urzędowi Górniczemu w Tarnowskich Górach (Łabęcki, 1841, t. I, s. 477). Rządy Redena, i zastępującego go po 1802 roku Ludwika Gerharda, były okresem rozwoju tej części ziem polskich. Za rządów Redena uporządkowano i zwiększono wydobywanie węgla kamiennego w dwóch największych kopalniach Nowego Śląska. Kopalnia w Dąbrowie [Górnicy] w 1796 roku zmie-

niła nazwę na „Reden”, a w Strzyżowicach rok wcześniej na „Hoym”, w podzięce dla prezydenta prowincji Prusy Południowe i Śląska (Łabęcki, 1841, t. I, s. 484, 486).

3. „Obwieszczenie względem pożytków..”

Dla Friedricha Wilhelma von Reden liczył się biznes i rozwój przemysłu na Śląsku, w tym i w jego polskiej części – Nowym Śląsku, włączonym do Prus w 1795 roku (Wutke, 1913, s. 31). Miał on jednak duże kłopoty z siłą roboczą w rejonie inwestycji państwowych Tarnowskie Góry–Gliwice–Królewska Huta. Równocześnie doceniał znaczenie wykwalifikowanych górników z dawnego Księstwa Siewierskiego (Büchsel, 1941, s. 131). Nie różnicował pod żadnym względem ziem nowo włączonych i traktował je jako integralną część Królestwa Prus. Dążył do budowy przemysłu, tam gdzie było to opłacalne dla państwa. Realizując propaństwową, etatystyczną politykę, próbował ją rozciągnąć na wszelkie surowce mineralne w nowych prowincjach.

Fridrich Anton von Heynitz wysoko oceniał działania organizacyjne Redena co zawarł, między innymi, w memoriale o stanie śląskiego górnictwa i hutnictwa z 1801 roku (Wutke, 1913, s. 77): *„Wielostronne i gruntowne wiadomości tajnego radcy finansowego i starosty górniczego hrabiego von Redena oraz jego niez mordowany zapal zostały szczęśliwie przelane na pracowników górniczych i hutniczych pozostających pod jego kierownictwem; poza tym zorganizowano dla nowowstępujących kandydatów zakłady dokształcania, ze szczególnym uwzględnieniem koniecznej znajomości języka polskiego.”*

Ilości robotników rodem z Polski nie należy jednak przeceniać. Ówczesny przemysł posiłkował się jeszcze niezbyt nowoczesnymi metodami i wymagał zdecydowanie dużej ilości pracowników. Pod koniec XVIII wieku prawdopodobnie około 1/3 robotników górnośląskich było pochodzenia polskiego (Pampuch, 1934, s. 212). Jak stwierdził Heynitz, we wspomnianym już memoriale, należy dalej prowadzić akcję rekrutacji ponieważ (Wutke, 1913, s. 81): *„Brak wykwalifikowanych robotników jest jedną z głównych przeszkód do dalszej rozbudowy górnictwa i hutnictwa na Śląsku. Rekrutują się oni wprawdzie z dzieci obecnych robotników, jednakże napływ ten jest zbyt powolny i ciągle niewystarczający. Dlatego musimy werbować górników zagranicznych i rozmieszczać ich w rozmaitych zakładach.”*

Robotnicy zatrudnieni w górnictwie i hutnictwie mogli liczyć na szereg przywilejów płacowych, jak i na docenienie ich znaczenia, choćby poprzez wyodrębnienie grupy zawodowej, wyróżniającej się ubiorem i zwyczajami (ryc. 2). Obowiązek noszenia i opisy poszczególnych mundurów górniczych i hutniczych wprowadził w 1795 roku Friedrich Wilhelm von Reden, stojący wówczas na czele Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu (Nakaz noszenia i opis mundurów..., 1795).

Warto zaakcentować, że państwo pruskie czasów Fryderyka II nie byłoby w stanie przeprowadzić gruntownych przeobrażeń gdyby nie podkręcano śruby fiskalnej, podwyższając podatki pośrednie i bezpośrednie. Władze pruskie stosowały protekcjonizm wobec wszystkich branż. Jednak szczególną wagę przywiązywano do

Ryc. 2. Mundur reprezentacyjny cieśli górniczego
(Nakaz noszenia i opis mundurów..., 1795)

Fig. 2. The representative uniform of the mining-carpenter
(Nakaz noszenia i opis mundurów..., 1795)

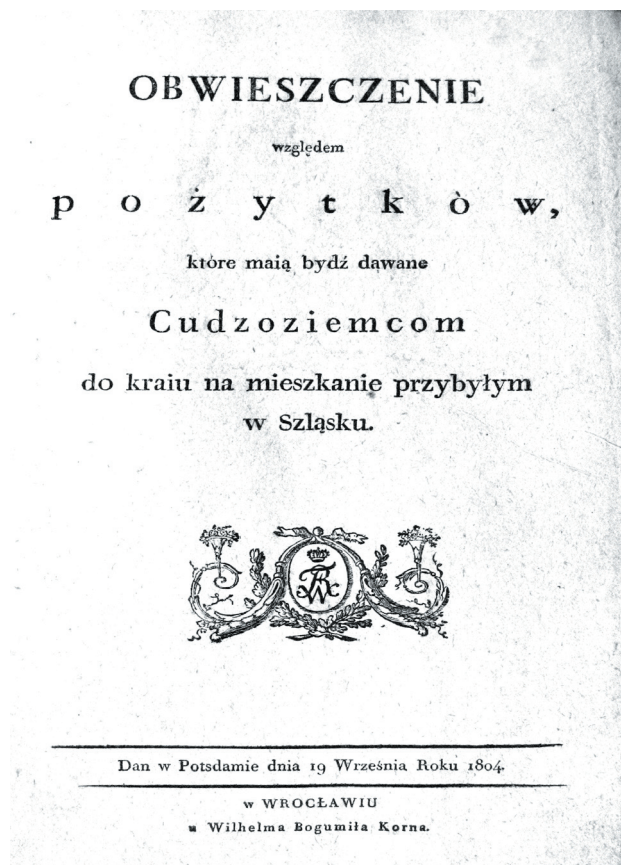
ochrony produkcji wełnianej i sukienniczej oraz ochrony miejscowego rynku przez importem produktów sukienniczych i wełnianych (Długoborski, 1973, s. 48).

W tym okresie szlachta uzyskała dostęp do niskoprocentowych kredytów, które w okresie koniunktury na produkty rolne nabrały dynamizmu. Szlachta polska także chętnie zaciągała kredyty, ale przeznaczała je jednak na konsumpcję, a nie tak jak chciały władze pruskie, na unowocześnienie, przeobrażenie dotychczasowej produkcji. Podobne rozwiązania wprowadzono na Śląsku oraz w innych prowincjach Królestwa Prus. W intencji władz pruskich kredyty miały ułatwić, przyspieszyć proces modernizacji rolnictwa, tak by właścicielom ziemskim opłacało się przejście chłopów na czynsz i żeby oni sami byli kreatorami takich rozwiązań. Było to możliwe wyłącznie, kiedy właściciele ziemscy zostaliby włączeni do obiegu gospodarczego. W żadnym przypadku celem nie było, jak podają ówcześni wynarodowienie Polaków (Skarbek, 1898, s. 45). Rząd pruski nigdy takich planów nie miał. Skala zaciąganych kredytów, złych kredytów skonsumowanych, a nie przeznaczonych na inwestycje przez polską szlachtę była ogromna i doprowadziła do niewypłacalności wielu folwarków (Kołodziejczyk, 1964, s. 12).

W 1798 roku Fryderyk Wilhelm II podjął decyzję o zniesieniu poddaństwa Ze względu na opór władz (Generalne Dyrektorium), jak i junkrów (właściciele dużych majątków ziemskich), władca Prus zdecydował się na wprowadzenie nowego prawa osobno dla każdej prowincji. W 1804 roku również na Śląsku rozpoczęto taką, polegającą na zmianie pańszczyzny na czynsz, akcję. Prywatnych właścicieli i szlachtę wezwano aby świadczenia poddańcze regulowali z włościanami umowami.

Nad ich treścią miały czuwać specjalnie w tym celu powołane komisje urbarialne (urbarze to zbiory powinności chłopskich sporządzane przy spisywaniu wspomnianych umów). Choć chłopi pozbawieni zostali praw do gruntu, to jednak w domenach państwowych rugi nie mogły odbyć się bez wyroku sądowego. W prywatnych natomiast zakaz odnosił się do przypadków nieuzasadnionych ekonomicznie. Zabroniono też dzielenia gospodarstw chłopskich i włączania ich do folwarków (Ziątkiewicz, 2007, s. 50).

Rozwinięcie akcji osiedleńczej na ziemiach Prus planowano, między innymi, poprzez różnego rodzaju wydrukowane ulotki, obwieszczenia, a także poprzez prowadzenie spotkań i namawianie do przesiedlania się (Pampuch, 1934, s. 212). Działania te były prowadzone zwłaszcza w rejonach ziem pogranicza (fig. 1). Wśród niewielu zachowanych dokumentów należy wymienić: „*Obwieszczenie Względem pożytków, które mają być dawane Cudzoziemcom do kraiu na mieszkanie przybyłym w Szląsku*”, które zostało nadane przez Fryderyka Wilhelma w Poczdamie w dniu 19 września 1804 roku (ryc. 3).

Ryc. 3. Strona tytułowa „Obwieszczenia...” z 1804 roku

Fig. 3. Title side of “The Announcement...” from 1804

Treść „Obwieszczenia...” jest podana w załączniku do niniejszego opracowania, w brzmieniu oryginalnym, tak aby przedstawić w pełni zamiary władz pruskich względem osiedlających się Polaków. Należy zaznaczyć, że W. Długoborski (1973, s. 64) wymienia tę publikację, ale tylko w aspekcie istnienia innych obwieszczeń i druków osadniczych. Nie przytacza jednak szczegółowo jej treści. Należy także zaznaczyć, że ta krótka, 8-stronicowa broszurka została kontrasygnowana przez grafa Carla Georga Heinricha von Hoym (Obwieszczenie..., 1804).

4. Podsumowanie

Nie znamy niestety skali oddziaływania „Obwieszczenia...” na mieszkańców ziem pogranicza. Migracja ludności zawsze następowała ale już w XVIII wieku była ograniczana, a z chwilą wprowadzenia granic wręcz blokowana. Wędrówki te jednak odbywały się, gdyż zawsze żywe były kontakty pomiędzy Śląskiem a jego naturalnym zapleczem. Początkowo była to migracja niemal „naturalna”, która już w XIX wieku przybrała jednak specjalnie ukierunkowane rozmiary, a nowi przybysze wzięli poważny udział w rozwoju potężnego okręgu przemysłowego. Napływ polskich robotników zwiększał także możliwości wyzysku.

Postrzeganie ludności Górnego Śląska było napiętnowane głównie problemem uwolnienia chłopów od zależności i obciążeń feudalnych, jak również potomną kwestią, czy nauczanie dzieci ma być prowadzone w języku polskim czy niemieckim.

Proces industrializacji Prus, wszelka modernizacja państwa została wstrzymana, gdyż zabrakło dalszej wizji reform w państwie. Kontynuowano tylko siłą rozpędu rozbudowę państwowego kompleksu górniczo-hutniczego, politykę kolonizacyjną i wiele innych elementów wprowadzonych przez Fryderyka II. Stworzone przez niego absolutystyczno-biurokratyczne państwo, w zakresie instrumentów administracyjnych nie miało sprawnie działającego systemu, który by dalej kontynuował reformy. Uwzględniając całą sytuację państwa pruskiego, należy stwierdzić, że po 1786 roku nastąpił okres stagnacji, a jego kryzys ujawnił się w całej pełni w 1806 roku, kiedy to państwa niemieckie zawiązały Związek Reński, występując z Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego i sprzymierzyły się z Napoleonem, przechodząc faktycznie pod zwierzchnictwo Francji.

Podziękowanie

Pierwszą część tytułu niniejszego opracowania, tzn. „Fossores ex Polonia” Autor zawdzięcza Piotrowi Pampuchowi (1934, s. 209), który przytacza informacje, z ksiąg parafialnych spisanych w języku łacińskim, o tym, że już w przed 1750 rokiem na terenie dzisiejszego Chorzowa pracowali górnicy z Polski.

Załącznik

OBWIESZCZENIE

Względem pożytków, które mają być dawane Cudzoziemcom do kraiu na mieszkanie przybyłym w Szląsku.

Dan w Potsdamie dnia 19 Września Roku 1804.
w Wrocławiu u Wilhelma Bogumiła Korna.

Ponieważ Jego Król. Mość Król Pruski Pan Nasz Najmiłości wszy dostrzegł, jako dawniejsze Parenta beneficjalne, a mianowicie Edykt pod dniem 8 Marca Roku 1775 wydany już na dal nie stosuje się ani do położenia zewnętrznego ani do stanu przemysłowego w Szląsku, zatym Najłaskawiej raczył ustanowić następujące w tey mierze prawidła.

§. 1.

Cudzoziemcy wszyscy bez różnicy w kraiu tutecznym osiedź zamyślający, gdy chcą przez spokojne i przyzwoite sprawowanie się swoje pozyskać Łaskę Naszą, powinni być dobrze przyjęci i korzystać z wszelkich praw innych Poddanych Naszych w stosunku ich klasy i rzemiosła; a oprócz tego ieszcze nadaie im się dla siebie i Dzieci do kraiu sprowadzonych uwolnienie od zaciągu kantonowego.

§. 2.

Szlachta cudzoziemska albo Kapitałści mjeyskiego stanu z majątkiem, gdy się garną pod opiekę Jego Krolewskiej Mości, chcąc nabydź dobr szlacheckich i osiedź w Szląsku, jeżeli są w stanie okazać, iż połowę wartości kupna z własnego majątku sprowadzonego zapłacić mogą, zyskuiać:

- a) Podług okoliczności inkolat albo koncessyą do nabycia włości iakiey.
- b) Paszport do wolnego cła i akcyzy wprowadzenia ruchomosci i sprzętów podług podaney na to specyfikacji, lecz rozumie się samo przez się, że wina lub inne wysokim podatkiem obarczone, albo do handlu przeznaczone towary do tegoż wchodzić niemają.
- c) dla Służących z sobą sprowadzonych i Dzieci ich za granicą ieszcze zrodzonych uwolnienie od werbunku.

Na wszystkie zaś takowe dobrodzieystwa dopiero wtedy prawo mieć będą, kiedy rzeczywiście osiądą w kraiu i dowiodą, iako połowę wartości kupna w samey istocie z własnego majątku zapłacili.

§. 3.

Jeżeli Cudzoziemcy wyżey rzeczonych klass nabędą mieyskich gruntów i domostw, a tak osiądą w kraiu, gdy zapłacą połowę wartości kupna z własnego majątku, to mają za to otrzytać:

- a) prawo mieyskie, a w miastach, gdzie iest różnica Mieszczan, prawo mieyskie wyższe.
- b) czteroletnie uwolnienie od osobistych ciężarów i powinności mieyskich.
- c) obiecane w §. 2^{gim} lit. b i c dobrodzieystwa.

§. 4.

Jeżeli Cudzoziemcy takowi zabudują pustki iakie w Mieście którym albo zamiast drewnianych domostw kamienice wymurują, to nietylko prawe mieć będą do wszelkich dobrodzieystw tym świadczonych, którzy nowe budynki zakładają, lecz zamiast obiecanego czteroletniego od ciężarów publicznych uwolnienia §. 3. lit. b. sześćioletnią wolność takową pozyskają.

§. 5.

Kiedy Cudzoziemcy przerweczeni tylko na wiejskich osiadłościach chcą osieść, otrzymuią:

- a) wolność od werbunku dla siebie, Domowników, i Dzieci za granicą zrodzonych.
- b) paszport do wprowadzenia własności swoich podług §. 2. lit. b.

§. 6.

Zagraniczni Kapitałści tak stanu szlacheckiego, iako i mieyskiego, którzy niczego nabydź niechęcą, lecz w komornym osiadaią, oprócz swobody uwolnienia kantonowego dla Domowników na żadne dobrodzieystwo inne prawa sobie rościć nie mogą.

§. 7.

Fabrykanci towary robiący, ktorzych w tuteczney stronie ieszcze nierobiono, tudzież

Sukiennicy cienkie sukna robiący, czyli Hiszpańscy.

Appretorowie Sukien

Szlifierze nożyc postrzygackich

Grzebieniarze sukiennickich

Farbiarze

Płocharze

Blecharze

Kamieniarze

Cieśle wieże i dachy pokrywaiący

Tkacze stołowej bielizny

Malarze wzorów

Papiernicy

Garbarze rozmaitych skór

otrzymuią, gdy złożą dowody swoiey umiejętności,

- a) uwolnienie od kantonu dla siebie, Dzieci i Domowników sprowadzonych.
- b) paszport na wolne od cła i akcyzy wprowadzenie własności swoich podług §. 2. lit. b.
- c) kiedy osiada w mieście akcyzie podlegaiącym podług okoliczności częstkową albo całkowitą nadgodę wydatków na zwyczajne pozyskanie prawa mieyskiego i masterostwa.
- d) czteroletnie uwolnienie od ciężarów osobistych publicznych.
- e) wspólne prawa i swobody z innemi Rękodzielnikami na sprzedaż towaru całkiem i po części w domu, na targach i iarmarkach.

§. 8.

Jeżeli Fabrykanci takowi w przeciagu pierwszych lat trzech po weyściu swoim do kraiu osiadłości nabędą, domostwo iakie zakupiwszy, gdy zapłacą część trzecią z własnego majątku, zyskaią zamiast czteroletney wolności uwolnienie sześcioletnie; a ieżeli zabuduią pustki albo na miejscu drewnianego domostwa, kamienicę wystawią, swobodę osmioletnią od wszelkich ciężarów mieyskich osobistych, iako też i wszelkie dla buduiących nowe budynki ustanowione w powszechności dobrodzieystwa.

§. 9.

Kiedy zaś przerweczeni Fabrykanci na wsi osiadaą na possessyi iakiey albo w mieście którym akcyzie niepodległym, to oprócz wyrażonych §. 7. lit. a. i b. dobrodzieystw otrzymuią trzechletną wolność od podatku od sposobu życia płaconego.

§. 10.

Chcemy też zagranicznych Warsztatników czyli tych, co na warsztatach robią, następującym sposobem przez warsztatową pomoc wspierać

- a) Warsztatowa pomoc ustanawia się na 10 Talarów Pruskich
- b) kto żąda takowej, powinien proźbę swoją podać w przeciągu roku iednego od dnia weyścia swego do Państw Królewskich.
- c) powinien bydź Mieszczaninem i żonatym
- d) składać zaświadczenia, iako umieć rzemieśło i ma do niego siły potrzebne.
- e) okazać sprawowanie się swoje i swoich
- f) w przeciągu pierwszych lat trzech podlegać rewizyi Inspektora rękodziel.
- g) tudzież, nie dostaje pieniędzy do rąk, ale kupuje mu się warsztat in natura.
- h) warsztat takowy pieczętowanym będzie, a dopiero po upłynieniu trzech lat stanie się własnością Warsztatnika.

§. 11.

Jak dalece zaś należy dobrodzieystwami nadgradzać Kupców, którzy tutecznym kraiu handle otwieraiia, tudzież Artystów machimy rozmaite do udoskonalenia rękodziel robiących, Fabrykantów pożyteczne do rzemienia swego sposoby tu ieszcze nie znaione i nie praktykowane wprowadzaiących, to zachowuiemy Sobie oznaczyć w każdym razie szczególnym, iednak obiecuiemy w wszelkim zdarzeniu dadź im, wolność od kantonu dla siebie, Dzieci i Domowników sprowadzonych.

§. 12.

Zagraniczni Czeladnicy, Kupczyki, Rzemieslnicy pospolici, Robotnicy na dzień, Służący, Parobcy równie maią mieć uwolnienie od zaciągu kantonowego.

§. 13.

Wieśniacy zasadzenia winorośli, utrzymania owoców, uprawy zioł farbiarskich lub oleynych alboli też innego gospodarskiego przemysłu świadomi, otrzymuią:

- a) paszport na .sprowadzenie od cła i akczyz wolne własności swoich podług §. 2. lit. b.
- b) wolność od kantonu dla siebie, Domowników i Dzieci, sobą sprowadzonych.
- c) Wolni są tudzież od poddaństwa, to iest: Dzieci ich niemogą bydź przyniewolone do służby poniewolney, i nie płacą okupu, (lytrum personale); gdy sie wyprowadzaią; w reszcie zaś co do rzeczywistości i osobistości podlegaią sadownictwu dziedzicznemu, prawom szynkownym i młynarskim, a przy sprzedaży osiadłości laudemiom, a tak podług opisów dziedzicznych powzięte na siebie daniny i pańszczyzny odbywać powinni bez oporu i sprzeczeki.

§. 14.

Oprócz wyżej wyrażonych, na zawsze ustanowionych dobrodzieystw zachowuiemy sobie, w szczególnych zdarzeniach pożyteczności i umiejętności którego Rękodzielnika, dawać takowemu pomilne czyli pieniądze za drogę, i inne wsparcie i łaskawe podarunki.

§. 15.

Na wszelkie wyżej pomienione dobrodzieystwa i pożytki mają prawo przed innemi Cudzoziemcy, którzy w woyskach naszych służyli i ze sławą abszeytowanemi zostali.

§. 16.

Wszystkim Cudzoziemców wyżej wzmiankowanym klassom obiecuiemy ieszcze w powszechności uwolnienie od podatków sportularnych i kancellaryinych z expedycyi przy osiadaniu ich wynikaiących tym sposobem, iż oni więcey płacić niebędą, iak tylko szstępłowe.

§. 17.

Rozumie się samo przez się, że ci, którzy o przerweczone dobrodzieystwa zgłosić się zechcą, powinni dowieśdź, iako nietylko rodem są Cudzoziemcy, lecz oraz iako dotąd za granicą mieszkali.

§. 18.

Niepodeyrzliwość swoją zaświadczeniami , a rzemiosło metryką chrzestną i metryką cechową wyzwolenia swego okazać muszą.

§. 19.

Zachownie się dotąd używana wolność poczty w interesach kolonicznych do kogo to należy.

§. 20.

Od wszelkich nadgród wyłączeni Cudzoziemcy w Wrocławiu na komornym albo na gruncie zakupnym osiadający.

§. 21.

Równie też Rodak żaden, choćby od dzieciństwa był za granicą, owych dobrodzieństw żądać niemoże.

§. 22.

Stosownie do wyżej wyrażoney osnowy rozkazujemy, mianowicie co się tycze uwolnienia od zaciągu kantonowego, wszem w obec Naszym Urzędem Woyskowym wyższym i niższym, aby nie ważyły się nadużywać powolności Cudzoziemców zaświadczeniem exemcyinym opatrzonych, lecz żeby i owszem broniły ich przy swoiey swobodzie iak nayusilniey. Naszemu zaś Ministrowi Dyrygującemu, Kamerom Woienno - Ekonomicznym, i innym wyższym i niższym Urzędem nakazujemy, aby surowe na to dawano baczenie, żeby Cudziemcom osieść w tutecznym kraiu zamysłaiącym nieczyniono żadney przeszkody, lecz i owszem, aby im to wszystko bez umy udzielano, co im iest od Nas przybiecanym. Dyrekcyom Akcyzowym przykazujemy iak nayściśley, aby na paszporta od Kamer Naszych Cudzoziemcom przybywaiącym wydawane miano wzgląd należyty, a żeby zatym w tey mierze niższe Urzędy dostateczną dostały instrukcyą. Dan w Potsdamiae dnia 19. Września Roku 1804.

Fryderyk Wilhelm
Graf de Hoym

Literatura

- BÜCHSEL H. W., *Rechts- und Sozialgeschichte des oberschlesischen Berg- und Huttenwesens 1740 bis 1806*. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Schlesien. 3. Reihe: Forschungen zur schlesischen Wirtschaftsgeschichte. Bd. 1. Schlesien-Verlag, Breslau und Kattowitz. 1941.
- DŁUGOBORSKI W., 1950. *Rekrutacja górników w zagłębiu górno-śląskim w okresie przed zniesieniem poddaństwa. Na przykładzie państwowej kopalni rud ołowianych „Friedrichsgrube” w Tarnowskich Górach*. Przegl. Zachodni, 7–8: 49–88.
- DŁUGOBORSKI W., 2002. *Fridrich Wilhelm von Reden jako człowiek oświecenia*. [W:] Kapała Z. (red.), *Fridrich Wilhelm von Reden i jego czasy*. Wyd. Muzeum w Chorzowie. Chorzów: 52–69.
- DŁUGOBORSKI W., 1973. *Więź ekonomiczna między Zagłębiami Górnośląskim i Dąbrowskim w epoce kapitalizmu (do 1877 roku)*. Śl. Inst. Nauk. Katowice.
- FECHNER H., 1881. *Hoym, Karl Georg Heinrich Graf von*. [W:] Allgemeine Deutsche Biographie (ADB). Wyd. Dunckner & Humblot, 1. Leipzig: 219–225.
- GALOS A., 1949. *Walka kapitalistów gorno-śląskich o robotnika galicyjskiego (1904–1914)*. Sobótka, 1: 160–186.
- HASSEL G., 1823. *Statistischer Umriss der sämtlichen europäischen und der vornehmsten außereuropäischen Staaten, in Hinsicht ihrer Entwicklung, Größe, Volksmenge, Finanz- und Militärverfassung*,

- tabellarisch dargestellt. Erster Heft: Welcher die beiden großen Mächte Österreich und Preußen und den Deutschen Staatenbund darstellt.* Verl. des Geographischen Instituts. Weimar.
- KOŁODZIEJCZYK R., 1964. *Kształtowanie się kapitalizmu na ziemiach polskich w latach 1796–1864.* Wyższa Szk. Nauk Społ. Warszawa.
- ŁABĘCKI H., 1841. *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego pod względem technicznym, historyczno–statystycznym i prawnym, T. 1.* Druk. J. Kaczanowskiego. Warszawa.
- MAROŃ J., 2006. *Dolny Śląsk w czasach habsburskich i pruskich.* [W:] Wrzesiński W. (red.), *Dolny Śląsk.* Wyd. Uniw. Wrocław. Wrocław: 351–374.
- Nakaz noszenia i opis mundurów górniczych i hutniczych podpisany przez Fryderyka Wilhelma hr. Redena, stojącego na czele Wyższego Urzędu Górniczego we Wrocławiu jako Wyższy Starosta Górniczy, 1795.* Arch. Państw. w Katowicach, Królewski Górnośląski Urząd Górniczy w Tarnowskich Górach, sygn. 4.
- Obwieszczenie względem pożytków, które mają być dawane Cudzoziemcom do kraiu na mieszkanie przybyłym w Śląsku. Dan w Potsdamie dnia 19 Września Roku 1804.* Druk. W. B. Korn, Wrocław, 1804. Arch. Państw. w Opolu, Magistrat miasta Opole, sygn. 796.
- PAMPUCH P., 1934, 1935. *Fossores ex Polonia – szkic o dawniejszym napływie górników z innych ziem Polski do górno-śląskiego okręgu przemysłowego (1704–1885).* Zaranie Śląskie, 1934, 4: 208–216; 1935, 1: 18–24.
- SHEPHERD W. R., *Historical Atlas. Central Europe about 1786.* Wyd. H. Holt and Company, New York, 1923.
- SKARBEK F., 1898. *Dzieje Księstwa Warszawskiego, t. 1.* Druk. Artyst. S. Sikorskiego. Warszawa.
- WUTKE K., 1913. *Aus der Vergangenheit des Schlesischen Berg- und Hüttenlebens: ein Beitrag zur Preußischen Verwaltungs- und Wirtschaftsgeschichte des 18./19 Jahrhunderts.* [W:] *Der Bergbau im Osten des Königreichs Preußen*, 5. Druk. R. Nitchkowsky. Breslau.
- ZIĄTKIEWCZ L., 2007. *Między niemożliwym a koniecznym. Reformy państwa pruskiego w końcu XVIII i na początku XIX wieku, a proces równouprawnienia Żydów ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji na Śląsku.* Wyd. VIA NOVA. Wrocław.

FOSSORES EX POLONIA. RECRUITMENT OF POLISH MINERS TO PRUSSIA

*history of mining, Polish miners,
the recruitment to the work, Prussia, 18th & 19th century*

Mining exploration and research have always required specialists. Among them there were both technical schools and colleges graduates, but also practitioners with extensive professional experience. As far back as in the late 18th century, the Prussian authorities conducted recruitment campaigns among Poles, especially those living in the border regions. “The Announcement” dated September 19, 1804, prepared in Polish, signed by the Emperor Friedrich Wilhelm III, is one of the few documents that survived.